

1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1936

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ

Βασιλικό Θέατρο: Θ. Συναδινόβ, «Δὸν Κιχώτης», σάτιρα σὲ τέσσερις πράξεις καὶ δώδεκα εἰκόνες

Κάποτε, εἶναι τώρα ἀρκετὰ χρόνια, ὁ Βέλμος εἶχε ζητήσει νὰ μὲ συναντήσει γιὰ νὰ μοῦ ἀναπτύξει, μὲ τὸν ἐνθουσιασμό πού τὸν χαρακτήριζε, ἓνα σχέδιό του πού τὸ θεωροῦσε μεγαλεπήβολο. Ἦθελε νὰ σταλοῦν ζωγράφοι στὴν Ἰσπανία καὶ σὲ ἄλλες μεγάλες πόλεις τῆς Εὐρώπης γιὰ ν' ἀντιγράψουν, παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν, ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Γκρέκο. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ θὰ συγκεντρώνονταν ὕστερα σ' ἓνα «μουσεῖο», κι ἔτσι, ὑποστήριζε ὁ Βέλμος, θὰ μπορούσαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, κι ὅσοι δὲν μπορούν νὰ ταξιδεύουν, νὰ γνωρίσουν τὸ ἔργο τοῦ Θεοτοκόπουλου. Ὅσο κι ἂν σέβομαι τοὺς θαυμασμούς, κι ἂν δὲν μ' ἀρέσει ποτὲ νὰ ψυχραίνω τίς πίστεις, δὲν μπόρεσα ν' ἀποκρύψω στὸν Βέλμο πὼς τὸ μουσεῖο αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν γιὰ μένα τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ κακὴ πράξη. Θὰ ἀπατοῦσε τὸ κοινό. Μόνος φορεὺς τοῦ πνεύματος, τῆς διαθέσεως, τῆς μεγαλοφυΐας ἐνὸς καλλιτέχνη, εἶναι τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Κανένας ἀντιγραφεὺς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀφομοιωθεῖ ποτὲ τόσο ἐντελῶς μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία, μὲ τὴν ψυχὴ, μὲ τὸ Ἐγώ, μὲ τὴν πρόθεση ἐνὸς καλλιτέχνη, ὥστε ν' ἀναδημιουργήσει ἀπαράλλαχτο τὸ πρότυπο πού μιμῆται· ἂν εἶναι ὁ ἴδιος ἐμπνευσμένος, μεγάλος καλλιτέχνης, θὰ προβάλλει, καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει, τὴ δική του προσωπικότητα· ἂν εἶναι ἓνας μέτριος, ἓνας ἀποτυχημένος, θὰ κατεβάσει στὸ ἐπίπεδό του τὸ ἀριστούργημα πού ἐπιδιώκει ν' ἀποδώσει. Πάντως, θὰ προδώσει. Καλύτερα νὰ μὴ γνωρίσει κανεὶς ποτὲ ἓνα ἔργο τέχνης καὶ νὰ τὸ φαντάζεται μόνο, παρὰ νὰ τὸ γνωρίσει μέσον ἐνὸς τρίτου.

Ὅλη αὕτὴ ἡ συνομιλία μὲ τὸν Βέλμο μοῦ ξανάφθε ζωνηρὰ στὴ μνήμη ὅσο παρακολουθοῦσα τὴν παράσταση τοῦ «Δὸν Κιχώ-

την». Θυμήθηκα επίσης τὸ πλῆθος τῶν ζωγράφων ποὺ βλέπει κανεὶς σὲ ὅλα τὰ μουσεῖα νὰ ἀγωνίζονται μάταια νὰ συλλάβουν τὸ μυστικὸ τῶν μεγάλων Δασκάλων. Κοιτάξεις τοὺς πίνακές τους, ποὺ εἶναι σχεδὸν πάντα ἀθλιέστατοι, μ' ἓνα χαμόγελο, ποὺ θὰ ἦταν εἰρωνικότατο, ἀν δὲν τὸ ἐμπόδιζε νὰ φανερωθεῖ ἓνας βαθύτατος οἰκτος καὶ τὸ αἶσθημα ὅτι κάθε ἄνθρωπος, ὅσο δὲν ζητᾷ τὴν κρίση μας, εἶναι ἐλεύθερος νὰ καταπιάνεται, νὰ διασκεδάζει, νὰ ἀσχολεῖται μὲ ὅποια ἐργασία θέλει, εἶναι ἐλεύθερος, ὅσο δουλεύει μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀκόμα καὶ νὰ παραμορφώνει τὰ ἀριστουργήματα...

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ προσφέρει τὸ ἀντίγραφό του στὸ κοινό, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀκούσει τίς κρίσεις καὶ συγκρίσεις, ποὺ ἀναγκαστικὰ δὲν θὰ εἶναι εὐνοϊκὲς γι' αὐτόν, καὶ ἂν ἡ ἐκθεση αὐτὴ ὀργανωθεῖ ἢ προστατευθεῖ ἀπὸ ἓνα Σύλλογο ἢ ἀπὸ τὸ Κράτος, πρέπει νὰ δεχθοῦν καὶ αὐτοὶ ἓνα μέρος τῶν αὐστηρῶν σχολίων. Σὲ ὅλη τὴν παράσταση τοῦ «Δὸν Κιχώτη» εἶχα διαρκῶς τὴν πολὺ ἐνοχλητικὴ ἐντύπωση ὅτι τὸ Κράτος εἶχε ἐξαφνα υἱοθετήσῃ τὴν παράλογη πρόταση τοῦ Βέλμου, εἶχε ἰδρύσῃ ἓνα μουσεῖο ἀντιγράφων, συντελοῦσε καὶ αὐτὸ μὲ τὸ κύρος του στὴν παραπλάνηση τοῦ κοινοῦ.

Δυστυχῶς, δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἡ Ἑθνικὴ Σκηνὴ ἀσεβεῖ πρὸς τὰ ἀριστουργήματα. Κι ἄλλοτε εἶχε ἀνεβάσει τὴ διασκευὴ ἐνὸς μυθιστορήματος, καὶ ὅλη ἡ κριτικὴ εἶχε καὶ τότε ἐξεγερθεῖ καὶ ἐξηγήσῃ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται, ὅταν ἓνας συγγραφεὺς, ποὺ ἀσφαλῶς γνώριζε καὶ τὴ φόρμα τοῦ θεάτρου, διάλεξε ἐπίτηδες γιὰ τὴ σύλληψή του τὴ φόρμα τοῦ μυθιστορήματος, νὰ τὴν ἀλλάξῃ κανεὶς αὐθαίρετα, ἀλλοιώνοντας μαζὶ ἀναπόφευκτα καὶ τὴν οὐσία. Ἡ μορφή καὶ ἡ οὐσία σ' ἓνα ἔργο τέχνης εἶναι ἀχώριστα συνδεδεμένες· αὐτὸ ἔχει τόσες φορές εἰπωθεῖ καὶ ἀναπτυχθεῖ, ὥστε ξέρω ὅτι ξαναλέω μιὰ κοινοτοπία. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρέπει καὶ οἱ κοινοτοπίες νὰ ἐπαναλαμβάνονται. Δυστυχῶς, ἡ Ἑθνικὴ Σκηνὴ ἀρέσκεται νὰ ἐπιμένει στὰ σφάλματά της, καὶ μιὰ ποὺ μοῦ δίδεται ἡ εὐκαι-

ρία, θ' αναφέρω ξανά μερικά που με πείσμα αρνείται να διορθώσει: πολύ βύθισμα της σκηνής σ' ένα τόσο πυκνό σκοτάδι, ώστε οι φυσιογνωμίες των ήθοποιων να μη διακρίνονται, ελαττωματική άρθρωση των ήθοποιων, υπερβολική εκζήτηση τῶν ἐξωτερικῶν effects, τῆς επιφανειακῆς ωραιοφάνειας, κτλ. κτλ.

Τί ἐπεδίωξε ἡ Ἑθνικὴ Σκηνὴ ἀνεβάζοντας τὸν «Δὸν Κιχώτη»; Νὰ γνωρίσει στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸ ἀριστούργημα τοῦ Θερβάντες; Ἀσφαλῶς δὲν τὸ πέτυχε, κι οὔτε μποροῦσε νὰ τὸ ἐπιτύχει, ἀφοῦ ἡ ἀναγκαστικὴ συντόμευση καὶ σχηματοποίηση τοῦ μυθιστορήματος γιὰ ν' ἀνεβασθεῖ στὸ θέατρο δὲν ἦταν δυνατόν, τὸ ἐπαναλαμβάνω, παρὰ νὰ μεταβάλει τὴν ἀτμόσφαιρά του καὶ τὸ νόημά του. Ἀλλωστε, σκοπὸς ἐνὸς θεάτρου, καὶ μάλιστα ἐνὸς Ἑθνικοῦ Θεάτρου, δένει νὰ διδάσκει στὸ κοινὸ τὰ μυθιστορήματα, δὲν εἶναι νὰ μαθαίνει τὸ κοινὸ νὰ ἱκανοποιεῖται μὲ τὸ περίπου, δὲν εἶναι νὰ διαφθείρει. Ὅποιος ἐνδιαφέρεται νὰ γνωρίσει τὸ ἔργο τοῦ Θερβάντες, ἂς κάνει τὸν κόπο, ποὺ πολὺ γρήγορα θὰ μεταβληθεῖ σὲ ἀπόλαυση, νὰ τὸ διαβάσει. Ὑπάρχει, εὐτυχῶς, καὶ ἑλληνικὰ μιὰ πολὺ εὐσυνειδητὴ του μετάφραση, ἡ μετάφραση τοῦ κ. Καρθαίου. Φυσικὰ καὶ ἡ μετάφραση, ὅπως τὸ λέει καὶ τὸ ρητὸ «traduttore, traditore», προδίνει, ἀλλὰ μιὰ ποὺ εἶναι ἀδύνατο ὅλος ὁ κόσμος νὰ ξέρει ὅλες τίς γλῶσσες, κι ὁ μεταφραστὴς μπορεῖ, χρησιμοποιώντας ἕνα ὑλικὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τοῦ δημιουργοῦ—μιὰ δική του γλῶσσα—νὰ μείνει πιστός, καὶ σύγχρονα νὰ ἐκδηλώσει κάτι ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς δημιουργίας, ἡ μετάφραση εἶναι, ἀπ' ὅλους τοὺς τρόπους μεταφορᾶς ἐνὸς ἔργου τέχνης, ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει ἀνεκτός.

Ἐπεδίωξε ἡ Ἑθνικὴ Σκηνή, ἀνεβάζοντας τὸν «Δὸν Κιχώτη», νὰ παρουσιάσει ἕνα προσωπικὸ ἔργο τοῦ κ. Συναδινοῦ; Βέβαια, ἀν ὁ κ. Συναδινὸς εἶχε ἀπλὰ καὶ μόνον ἐμπνευσθεῖ ἀπὸ τὸν «Δὸν Κιχώτη» γιὰ νὰ συγγράψῃ ἕνα δικό του, ἀτομικὸ ἔργο, ὅπως τὸ ἔκανε ὁ σκηνοθέτης τοῦ φιλμ «Δὸν Κιχώτης», ποὺ πῆρε μόνον μοτίβα ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα κι ὀλοκλήρωσε,

μ' έναν έντελῶς νέο ἐκφραστικὸ τρόπο, μὲ εἰκόνες, μιὰ πρωτότυπη σύνθεση, καὶ παρουσίασε ἔτσι ἕνα ποιητικὸ ἀριστουργημα, δὲν θὰ εἶχε σημασία ἂν ὁ κ. Συναδινὸς εἶχε ἀντλήσει τὴν ἐμπνευσή του ἀπὸ ἕνα βιβλίο ἢ ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἄλλ' ὁ κ. Συναδινὸς δὲν ἐπεχείρησε ἕνα τέτοιο τόλμημα. Θέλησε νὰ μεταφέρει στὸ θέατρο αὐτούσιο τὸν «Δὸν Κιχώτη» τοῦ Θερβάντες.

Ὁ κ. Συναδινὸς εἶναι δεξιότηχης, κατέχει τὴν τεχνικὴ τοῦ θεάτρου, καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι κατόρθωσε, σκηνικά, τὸ ἔργο του νὰ στέκεται. Οἱ σκηνὲς διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη μὲ εἰρμό, καὶ εἶχαν ὅλες ζωερὴ κίνηση καὶ γοργὸ διάλογο, ἔλειπε ὅμως ἀπ' αὐτὰς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν οὐσία κάθε ἔργου Τέχνης, ἡ ποίηση καὶ ἡ ψυχὴ. Ὁ κ. Συναδινὸς, σχηματοποιώντας τὸ μυθιστόρημα τοῦ Θερβάντες, τοῦ ἀφαίρεσε, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, τὸ μῆνυμά του.

Ὁ «Δὸν Κιχώτης» εἶναι μιὰ σάτιρα τῶν ἱπποτικῶν μυθιστορημάτων, τῆς μανίας τῶν περιγραφῶν τῶν ἐξογκωμένων κατορθωμάτων καὶ τῶν περιπετειῶν, ἀλλ' εἶναι προπάντων ἕνας ὕμνος τοῦ ποιητοῦ τονισμένος ἀπὸ ἕναν ποιητὴ. Ὁ Θερβάντες εἰρωνεύεται τὸν Δὸν Κιχώτη ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν θαυμάζει. Χάρισε στὴν ἀνθρωπότητα τὴν αἰώνια μορφή τοῦ ἰδεολόγου, ποὺ ἔστω κι ἂν δὲν ἐπιτυγχάνει τίποτα χειροπιαστό, ποὺ ἔστω κι ἂν φαίνεται γελοῖος, ποὺ ἔστω κι ἂν παίρνει τοὺς ἀνεμόμυλους γιὰ τεράστιους ἐπίφοβους γίγαντες καὶ παλεύει μ' αὐτοὺς φαινομενικὰ ἄσκοπα, τὸν ἀγαποῦμε καὶ τὸν θαυμάζουμε, γιὰτὶ μόνος αὐτὸς μᾶς παρασύρει στὸ ξεπέρασμα τοῦ ἑαυτοῦ μας, μᾶς ἀπολυτρώνει ἀπὸ τὴ μονοτονία τῆς καθημερινῆς πεζότητος, κι ἀδιάφορο ἂν ὁ ἴδιος δὲν ξέρει ποῦ ἀκριβῶς ὁδηγεῖ, εὐρύνοντας τίς ψυχὰς κι ἀνοίγοντας δυνατότητες κι ὀρίζοντας, προετοιμάζει ὅλους τοὺς θριάμβους.

Ὁ κ. Συναδινὸς παρουσίασε μόνον τὴν κωμικὴ πλευρὰ τοῦ Δὸν Κιχώτη. Παρουσίασε ἕναν τύπο ποὺ εἶναι μόνον γελοῖος, παρουσίασε μόνον τὴ σάτιρα τῶν ἱπποτικῶν μυθιστορημάτων,

πού ἐπειδὴ δὲν ἔχει πιά σήμερα καμιάν ἐπικαιρότητα, δὲν ἔχει καὶ κανένα ἐνδιαφέρον. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, στιγμές, προσπάθησε κάπως νὰ τὴν ἐκσυγχρονίσει, ἔκανε λόγο γιὰ «ἐφημερίδες», γιὰ «χρῆσμα», γιὰ «δημάρχους», γιὰ τὸν τόπο πού σὲ «τέσσερα χρόνια θὰ γίνεῖ ἀγνώριστος», οἱ ὑπαινιγμοὶ ὅμως αὐτοί, πού θύμιζαν ἐπιθεώρηση καὶ πού, τὸ ἐπαναλαμβάνω, δὲν ἐπὶ γὰζαν ἀπὸ ἓνα προσωπικὸ ἔργο τοῦ κ. Συναδινοῦ ἀλλὰ παρέμεναν ἐντελῶς ξεκρέμαστοι μέσα στὸ μεσαιωνικὸ πλαίσιο πού τοὺς περιέβαλλε, ὅχι μόνο δὲν προκαλοῦσαν καμιά διασκέδαση, ἀλλ' ἐνοχλοῦσαν ὅπως καθεὶ τὸ ἄτοπο καὶ τὸ ἀσεβές. Ὅσοι γνώρισαν τὸν Δὸν Κιχώτη μόνο μέσ' ἀπὸ τὴ διασκευή τοῦ κ. Συναδινοῦ, δὲν μποροῦν οὔτε νὰ ὑποπτευθοῦν πῶς εἶναι ὁ ἀληθινὸς Δὸν Κιχώτης, καὶ σύγχρονα δὲν γνώρισαν τουλάχιστο μιὰν ἄλλη μορφή, ἔστω καὶ ξένη πρὸς τὸ πρότυπο ἀλλὰ ὁλοκληρωμένη. Ὁ κ. Συναδινὸς δὲν δημιούργησε· διασκεύασε καὶ παραμόρφωσε.

Δυστυχῶς, καὶ τὸ ἀνέβασμα συνέτεινε στὸ νὰ ἐνταθεῖ ἡ ἐντύπωση τῆς παρωδίας. Ἡ παράσταση διακοσμήθηκε μὲ ἄσματα καὶ μὲ χοροὺς! Ἡ Σχολὴ Γριμάνη, στίς ἄλλες παραστάσεις ὅπου παρουσιάσθηκε, εἶχε δείξει ὅτι ὁ κ. Γριμάνης ξέρει νὰ δημιουργεῖ χοροὺς καλλιτεχνικοὺς καὶ συντονισμένους μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, καὶ νὰ διδάσκει. Ἡ ἐμφάνισή της ὅμως στὸν «Δὸν Κιχώτη» κατέστρεψε ὅλες τὶς καλὰς ἐντυπώσεις. Χόρεψε—πολὺ ἄσχημα—χοροὺς πού δὲν εἶχαν κανένα ἱπποτικὸ χαρακτήρα καὶ πού θὰ εἶχαν τὴ θέση τοὺς μόνο σ' ἓνα καμπαρέ κατώτατης ποιότητος.

Γιὰ πρώτη φορὰ θὰ ἐκφράσω ἐπιφυλάξεις καὶ γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Φωκᾶ. Τὰ κοστούμια του ἦταν ὅπως πάντα ὠραιότατα, οἱ συνδυασμοὶ τῶν χρωμάτων ἀρμονικότεροι, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἄψογη ἀρμονία τῶν χρωμάτων καὶ ἡ ὑπερβολικὴ πολυτέλεια τῶν κοστούμιων εἶναι σφάλματα, γιὰτὶ δὲν εἶχαν τὴ θέση τοὺς μέσα σ' ἓνα λαϊκὸ περιβάλλον. Στὴ σκηνὴ τοῦ χανιοῦ, προπάντων, ἦταν ἐντελῶς ἄτοπες, γιὰτὶ ἐλάττωναν τὴ

δύναμη τῆς φαντασίας τοῦ Δὸν Κιχώτη. Ὁ Δὸν Κιχώτης παίρνει κοινές κοπέλες γιὰ πριγκιποποῦλες, κι ὁ Θερβάντες θέλει νὰ δείξει ἔτσι πόσο ὁ Δὸν Κιχώτης δὲν βλέπει τὴν πραγματικότητα, ζεῖ βυθισμένος μέσα στὸ ὄνειρό του. Ἐνῶ ἡ πολυτέλεια τῶν κοστουμιῶν δικαιολογοῦσε τὴ σύγχυσή του. Ἀς προσέχει ὁ κ. Φωκᾶς! Εἶναι κρίμα νὰ παρασυρθεῖ κι αὐτὸς ἀπὸ τὴ μανία τῶν ἐξωτερικῶν *effets* ποὺ κυριαρχεῖ στὴν Ἑθνικὴ Σκηνὴ, νὰ θυσιάσει κι αὐτὸς τὴν Τέχνη στὴν ὠραιοφάνεια.

Τὰ μόνον ἱκανοποιητικὰ σημεῖα τῆς ὅλης παραστάσεως ἦταν οἱ σκηνογραφίες τοῦ κ. Κλώνη καὶ τὸ παίξιμο τοῦ κ. Εὐθυμίου, καὶ προπάντων τοῦ κ. Παρασκευᾶ. Οἱ δύο αὐτοὶ ἡθοποιοὶ διάβασαν, φαίνεται, καὶ τὸ μυθιστόρημα, δὲν ἀρκέστηκαν στὴ διασκευή, καὶ κατόρθωσαν, ὅσο τοὺς ἦταν δυνατό, νὰ μεταδώσουν κάτι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ πρωτοτύπου. Ἄν ἡ παράσταση δὲν ἦταν ἐντελῶς στερημένη ἀπὸ ποίηση, αὐτὸ ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὸν κ. Εὐθυμίου καὶ στὸν κ. Παρασκευᾶ. Ὁ κ. Εὐθυμίου εἶχε δυστυχῶς καὶ στιγμὲς ὅπου ἐπεφτε στὴ φάρσα, ἀλλ' ὁ κ. Παρασκευᾶς ἀναδείχθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, χωρὶς καμιὰν ἀδυναμία, μεγάλος δημιουργός. Καὶ δημιουργοῦσε σχεδὸν ἐκ τοῦ μηδενός. Πάντα τὸν ἐκτιμοῦσα· στὸν «Δὸν Κιχώτη» τὸν θαύμασα.

Οἱ ἄλλοι ἡθοποιοὶ ἔπαιζαν εὐσυνείδητα μέσα στὸν ἄτοπο τόνο τῆς φάρσας ποὺ εἶχε ὑποδειχθεῖ ἀπὸ τὸ συγγραφέα καὶ τὸ σκηνοθέτη.

Ἡ Ἑθνικὴ Σκηνὴ εἶχε φέτος ἀνυψωθεῖ πρὸς τὸν κόσμον τῆς Τέχνης. Κατρακύλησε πάλι. Πρέπει τώρα νὰ ἐργασθεῖ ἐντατικά γιὰ νὰ λησμονηθεῖ ἡ παράσταση τοῦ «Δὸν Κιχώτη».